

A buják-kiskéri Pappenheim-bányák*

ZSADÁNYI ÉVA

A *Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat* adattári anyagainak tanulmányozásakor figyeltem fel a *Pappenheim* névre. Az adattári kéziratos anyagok és az internetes kutakodások eredményeiről jelen tanulmány számol be. A névadó gróf *Pappenheim Sigfried* (1868-1936) bajor katonatiszt (királyi főhadnagy), iszkaszentgyörgyi földbirtokos volt. A kiskéri terület eredetileg *Károlyi* birtok volt, de feleségül véve *gróf Károlyi Erzsébetet* (1872-1954), *gróf Károlyi Mihály* köztársasági elnök nővérét – aki megörökölte a birtokot –, a Nógrád megyei kiskéri uradalom *Pappenheim-tulajdonná* vált.

A kiskéri birtok *Buják* közelében van, a *Cserhát-hegységben*. Az adattárban az 1912. és 2005. közötti időkből közel 100 dokumentum található. A cím sokszor nem tartalmazza egyértelműen a terület vagy a tulajdonos nevét. A család a gyerekekről nevezte el a tárnákat: *Sybil* (*Sybill*, *Sybilla*), *Sándor*, *György* és *Mária Dorottya*. Találkozunk az előbb említett nevekkal, a szülők nevével is, később *gr. Pappenheim Sigfreid* és *gr. Pappenheim Sigfriedné* (*Siegfriedné*, *Sziegfriedné*) nevével, vagy egyszerűen *gróf Pappenheim*, illetve *Pappenheim-gróf* bányával, de *Szent Istvánról* elnevezett aknával is. A helységnév is különbözőképpen jelenik meg a címekben: *Kiskér*, *Pusztakiskér*, *Buják*, *Terény*, *Parlag-pusztá*.

A területtel foglalkozó szakemberek: *Kovács István*, *Frank Lajos*, *Schréter Zoltán*, *Böckh János*, *Pálfy Móric*, *Róth Flóris*, *Dömötör János*, *Vitális István*, *Vitális Sándor*, *id. Noszky Jenő*, a ké-

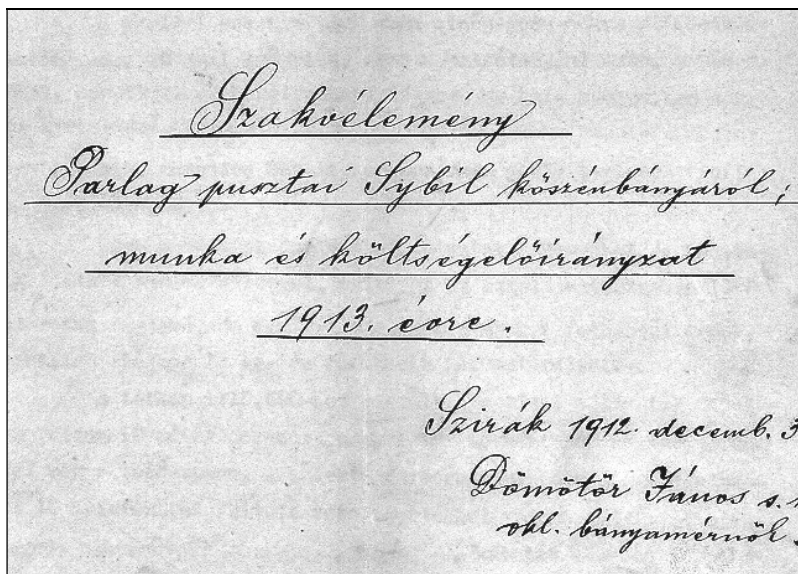
---

* Előadásként elhangzott a *Magyarhoni Földtani Társulat Tudománytörténeti Szakosztályának* 2018. szeptember 17-én rendezett előadóülésén.

sőbbi időkből *Hermesz Miklós, Eszterhás Pál, Párczer Gyula* és még sokan mások.

Bemutatunk néhány kiemelt dokumentumot, melyek fontosak a *Pappenheim-bányák* bonyolult történetéből (*Szvirček Ferenc* 2000-ben megjelent könyvében ezekről további érdekességeket olvashatunk):

Az első dokumentumot *Dömötör János* készítette (1912), ő volt a bányamérnök a birtokon. Jelentésében (1. ábra), melynek idején a *Sybil-akna* már pár éve üzemelt, arról ír, hogy 36 q szenet termeltek ki belőle. A leírások szerint kútásás közben találtak rá a szénre 22 m mélységben. Részletes készletbecslést ad, és tervet közöl 3 fúrás adatai alapján az 1913-as esztendőre. Megállapítása szerint a szénmező tovább folytatódik, és 8-10 évre elegendő szénkészletét 2,5 millió q-ban határozza meg. Számításai szerint a bánya jövedelmező lesz a következő esztendőben, a haszon q-ként akár 40 fillér is lehet. Részletes térképet (2. ábra) közöl, melynek érdekessége a fordított tájolás.

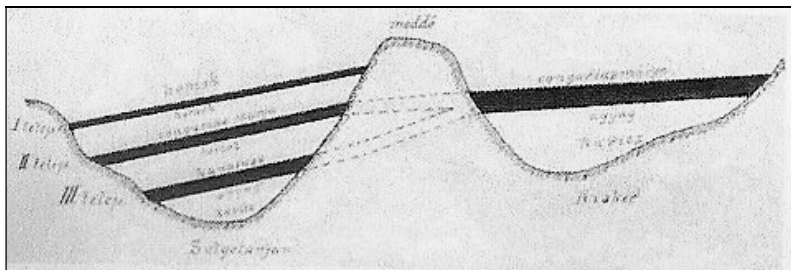
1. ábra. *Dömötör János* szakvéleményének címzése.

Róth Flóris, mint a *Salgó-Tarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság* bányaaigazgatója, beszámolót készített a *Pappenheim-bányák* bérbevétele, illetve megvásárlása ügyében. A „szén kalorikus hőhatálya”-ról saját mintavétel és szakszerű elemzés után – amit *dr. Szilágyi Gyula* hites vegyész készített – a következő átlagértékeket adja meg: 3898 kalória, 27,15% nedvesség, 9,31% hamu és 3,79% eléggő kén.

A meglévő vicinális vasút, az építés alatt álló kötélpálya, a darabos termelésre alkalmas szén, a rendelkezésre álló épületek figyelembe vételével, valamint a bányatulajdonos feltételeit összegezve ajánlja a bányák bérbevételét, illetve megvásárlását.

Kovács István (1916) leírta észrevételeit a bánya megtekintése után. Párhuzamot vont a salgótarjáni és a kiskéri terület között, azonos földtani korúnak tartja mindkettőt. Közölte a *Noszky Jenő* szerkesztette ábrát (3. ábra), mely a két szénmedencét ábrázolja a lepusztult, illetve a kiékelődött szénrétegekkel.

3. ábra. *Noszky Jenő* szelvénye.

Vitális István (1932) szakvéleményében ismét napirendre kerül a birtok és a reménybéli szénjog eladása. Az adatok szerint 1919 és 1931 között 1 058 275 q szenet bányásztak. Javasolja a megvett opciós alapon, 1 év kutatási idővel.

Schréter Zoltán (1932) adta a legjelentősebb összefoglalást a kiskéri területről.

Előbb beszámol a *Böckh János*, *Noszky Jenő*, *Schafarzik Ferenc* és *Papp Károly* által a tágabb környezetben végzett földtani tanulmányokról.

A földtani felépítést a következőkben határozza meg:

1. Holocén: patakok hordaléka.
2. Felső-miocén – szarmata: agyag, homok, márga.
3. Középső-miocén – vindobonai (tortonien): lajtamészko, homok, homokkő.
4. Középső-miocén – vulkáni képződmények:
  - a. piroxénandezit lávatakarék,
  - b. piroxénandezit és
  - c. riolittufa.
5. Középső-miocén – vindobonai (helvét): agyag, agyagmárga és schlier, vagy ahogy Nórgárdban mondják, apoka.
6. Alsó-miocén – burdigalai emelet: homok, homokkő.
7. Alsó-miocén: széntelepes csoport, édesvízi képződmény.
8. Alsó-miocén, szénfekvő: kavics és homokos kavics.
9. Felső oligocén – kattiai emelet: agyag.

A szenet tompa barnás-fekete, nem fénylő, közepes minőségűként jellemzi.

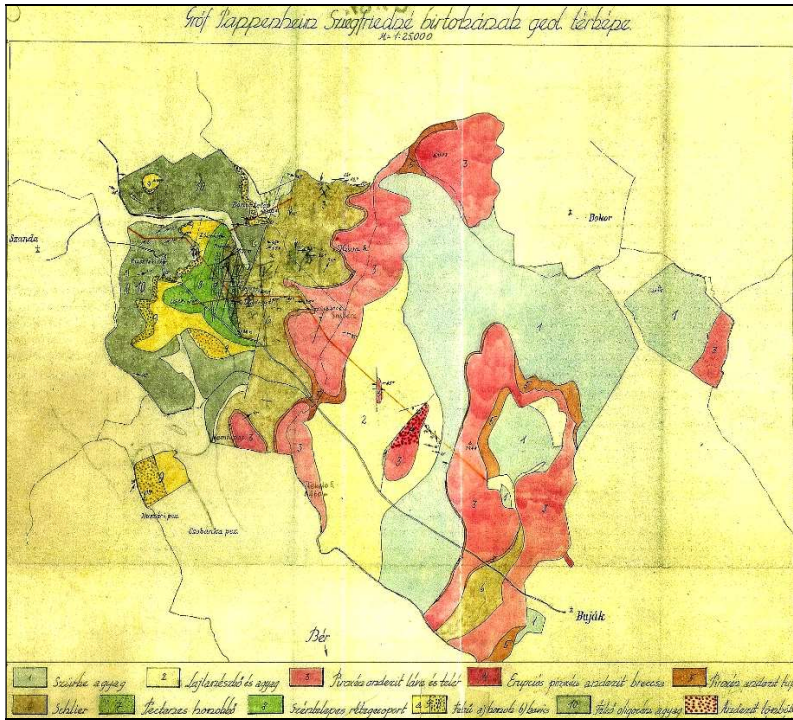
A terület földtani térképe *Noszky Jenő* nyomán a 4. ábrán látható.

Vitális Sándor (1935) a 28 db fúrás mélyítésének, rétegszelvényeinek leírásával foglalkozott.

Róth Flóris bányai igazgató újabb jelentése (1937) a változás miatt készült. A dokumentum már 45 db fúrás lemélyítéséről számol be, és konklúziója: a bánya „rentabilitása sehogysem biztosítható”.

A bánya ismert volt szakmai körökben, mert szerepelt *Papp Károly* könyvében, és később *Vitális István* összefoglaló munkájában is.

Végezetül néhány fejléc a dokumentumokból, melyek az adott időszakra jellemzőek voltak, és megérdemlik, hogy figyelmet fordítsunk rájuk. A *Salgó-Tarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság* (5. ábra) és az *Esztergom-Szászvári Kőszénbánya Rt. Dorogi Bányai igazgatóság* levélpapírjának fejléce (6. ábra), *Györki József Nyilvános Vegyvizsgáló Laboratóriumának* levele (7. ábra), *Párczer Gyula* levelezőlapja (8. ábra)

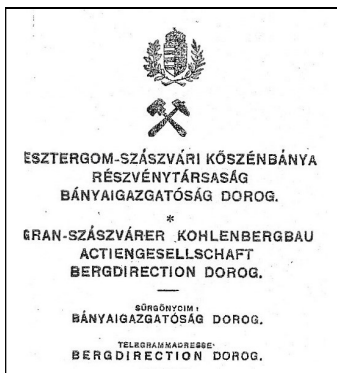

4. ábra. A bujái uradalom térképe Noszky Jenő nyomán.

A teljesség kedvéért megemlítem, hogy a szénbányászat után homokbánya is működött a környéken. Az itt termelt homokot többek között üveggyártáshoz és az építőiparban használták fel.

A terület geológiai érdekességét mutatja, hogy a közelmúltban is találkozhattunk vele kapcsolatos dokumentumokkal: *Bánkúti Balázs* Bsc-s szakdolgozatában foglalkozott a térséggel (2013). *Prakfalvi Péter* 2017-i tanulmányában pedig újonnan előkerült fényképek azonosítását végezte el, példát adva arra, hogy kerülhetnek még elő olyan dokumentumok, melyek ismét *Kiskérre* terelik a figyelmet.

A „hálás utókor” barlangot nevezett el a volt birtokról, és a nemrégiben épített kilátó is a *Pappenheim* nevet viseli.

5-6. ábra. Levélpapír-fejlécek.

NYILVÁNOS VEGYVIZSGÁLÓ LABORATÓRIUM

GYÖRKI JÓZSEF POSTATAKARÉXPENZÁRI CSEKKISZÁMLA "33921
 OKL. VEGYÉSZMÉRŐNK
 IPARI KÍSÉRLETI ÉS ANYAGVIZSGÁLÓ
 INTÉZETE
 BUDAPEST VI. LISZT FERENC TÉR 6 Budapest, 193. 2. április 18. =
 TELEFÓN: 174-13

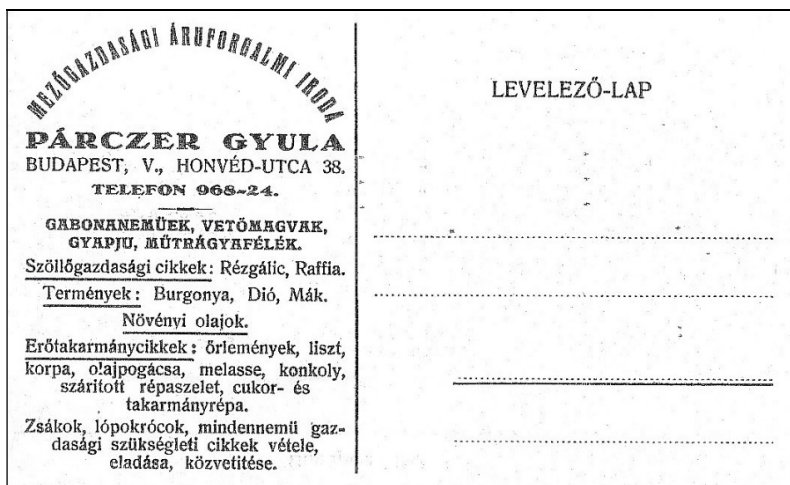
5662 szám **Vegyelemzési bizonylat**
 193 2. (Értesítés kémiai vizsgálatról)

A beküldött minta	beküldője:	Salgó-Tarjáni Kőszénbánya R.T. Budapest
	megnevezése:	szén <i>Kisbánya!</i>
	pecsétje:	-
	jelzése:	Dr. Vitalis

A vizsgálat eredménye:

1./	Nedvességtartalom:	26.36%
	Ham tartalom:	9.00%
	Összes éghető rész:	64.64%
2./	Kéntartalom:	3.72%
3./	Fűtőérték:	5870 kalória
	Fűtőérték száraz szénre számítva:	5800 kalória.

7. ábra. Györki József Nyilvános Vegyvizsgáló Laboratóriumának levele.

8. ábra. Párczer Gyula levelezőlapja

I r o d a l o m

- BÁNKÚTI Balázs (2013): A nógrádi szénbányászat története. ELTE szakdolgozat.
- DÖMÖTÖR János (1912): Szakvélemény – Parlag pusztai Sybil köszénbányáról; munka és költségelőirányzat 1913. évre. MÁFGBA C.I.51.
- GYÖRKI József (1932): A kiskéri szén vegyelemzése. MÁFGBA C.I.58
- KOVÁCS István (1916): Jelentés gróf Pappenheim kiskérszuztai szén-előfordulásáról. MÁFGBA C.I.55.
- RÓTH Flóris (1936): Jelentés a kiskérszuztai bányászatról. MÁFGBA C.I.85.
- PÁRCZER Gyula (1927): Ajánlat gróf Pappenheim kiskérszuztai szénbányájának bérletére. MÁFGBA C.I.56
- PAPP Károly (1915): A magyar birodalom vasérc- és köszénkészlete. Budapest.
- PRAKFULVI Péter (2011): A Terény-kiskérszuztai szénterület földtani viszonyai és a bányászatának története, különös tekintettel a Szt. István-lejtaknára, valamint az újranitott Parlagi-tárróra. A Nagy Iván Honismereti Pályázatra benyújtott pályamű. Salgótarján, 2011.

- RÓTH Flóris (1916): Jelentés gróf Pappenheim Siegfried kiskérszuztai bányájáról. MÁFGBA C.I.54.
- SCHRETER Zoltán (1932): Geológiai szakvélemény a Pappenheim-grófi uradalom barnaszén területére vonatkozólag (Bokor, Terény, Szanda, Bér). MÁFGBA Szén 39 (C.I.81.)
- SZVIRCSEK Ferenc (2000): *Bányáskönyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19-20. században.* Nógrád Megyei Múzeum.
- VITÁLIS István (1932): Jelentés 1/a gróf Pappenheim-féle kiskérszuztai szénbányájáról és a vele kapcsolatos reménybeli szénterületről, 2/a Gutz-Püspökhatvan közötti reménybeli szénterületről. MÁFGBA C. I.57.
- VITÁLIS István (1939): *Magyarország szénelőfordulásai.* Sopron.
- VITÁLIS Sándor (1935): Kiskér 1-28.sz. fúrás rétegsorrendje. MÁFGBA C.I.66-79.

Az ormospusztai (ma Ormosbánya) szénosztályozó 1928-ban.